

Vechten om de taal. Een boekbespreking.

Françoise Gadet, Jean-Marc Gayman, Yvan Mignot,
Elisabeth Roudinesco,
Les maîtres de la langue, Maspéro, 1979, 264 pp.,
385 BF.

De Franse dichter Chénier legde voor de Franse revolutionaire rechtbank in 1780 uit hoe hij enkele mensen leerde kennen in "la maison à côté", bij de burens dus. De eenvoudige rechters verstonen echter "dans la maison à Cottée". Een huis met die naam was er in die buurt helemaal niet : dus Chénier had gelogen, dus Chénier werd terechtgesteld. Meester zijn over de taal en haar betekenissen kan niemand besluit E. Roudinesco, in een boek over twee kandidaat-meesters van de taal : Stalin en Marr.

TWEE WETENSCHAPPEN

In 1924 al wilde Troebetskoj, die de taalkundigen kennen als de vader van de fonologie, over Marr kwiit dat hij "ongelukkiglijk voor de wetenschap nog niet gek genoeg was om opgesloten te worden in een gekkengesticht" (p.32). Ge-steund door belangrijke sovjetpolitici als Loe-nærsjarski werd hij echter de rijzende ster in de Russische linguïstiek. Vanaf 1929 verwierf hij haast de alleenheerschappij op dit terrein. De kollektiverisering in de landbouw kwam in deze periode juist op gang en in dit tijdperk van "verhevigde klassenstrijd" wedde hij op het juiste paard door resoluut voor een "proletarische wetenschap" te kiezen en het oorlogsbijl op te graven tegen de burgerlijke wetenschappers.

Hij was overigens niet de enige. De theorie van de twee wetenschappen maakte furore in de meeste wetenschapsterreinen. Deze theorie wou dat elke wetenschap een klassekarakter heeft en dat dit klassekarakter de begrippen en methoden van die wetenschap beïnvloedt. Konklusie : je moet kiezen tussen een proletarische of een burgerlijke wetenschap, of je nu wil of niet. De burgerlijke wetenschap zou maar belang gehad hebben bij de objektieve kennis van de werkelijkheid zolang de burgerij zich in haar strijdfase bevond. Nu de burgerij zich in het defensief bevindt, zou alleen het proletariaat nog in staat zijn de werkelijkheid wetenschappelijk te bestuderen, omdat het de enige klasse is die belang heeft bij de transformatie ervan. Die proletarische wetenschap beroept zich uiteraard voortdurend op het historisch materialisme. Het bekendst is hier wellicht de biologische theorie van Lyssenko, die alle "burgerlijke" genetici, aanhangers van de erfelijkheids-theorie van Mendel, naar het vuurpeloton bracht. Wetenschappelijke kontroverses waren ten tijde van Stalin bepaald geen vrijblijvend tijdverdrijf. De proletarische theorie van Lyssenko pretendeerde de erfelijkheid van organismen te kunnen aanpassen. Stalin gaf zijn zegen aan deze theorie, die in de praktijk al voor enkele leuke realisaties

had gezorgd. Aan de hand van Lyssenko's theorie werd zelfs een reusachtig plan opgesteld tot omvorming van de natuur, dat echter op een katastrophe uitliep

Zoals Lyssenko de "burgerlijke" genetica neerhaalde, deed Marr dit met de komparatistische studies van de indo-europeanisten. Deze volgens hem door en door burgerlijke wetenschap was immers "gebouwd op de uitbuiting van de volkeren van het Oosten door de Europese volkeren, door een moorddadige koloniale politiek" (p.107). Tegenover het artificiële geknutsel aan een moedertaal stelt hij zijn "*faphētodologie*".

MARR TEGEN POLIVANOV

Deze theorie bevat een hoop onwaarschijnlijkheden over de oorsprong en de evolutie van de taal/talen. Voor de mensen aan het uitspreken van klanken toe waren, zouden ze met gebaren gekommuni- ceerd hebben. Daarna zijn alle talen ontstaan uit vier elementen : *sal, ber, yon, rosh*. De verdere evolutie van de taal zou nauw samenhangen met de maatschappelijke evolutie : taal behoort tot de bovenbouw en is dus een weerspiegeling van de economische basis. De antagonistische klassen zouden zich elk van een andere taal bedienen. Ook over de toekomst van de taal heeft Marr zo zijn eigen mening : zoals in de ekonomie de historische tendens neigt naar de instelling van één ekonomie, namelijk de socialistische, zo is er ook een evolutie naar een eenheidstaal toe. In het kommunisme, in de maatschappij zonder klassen, zal het zo- ver zijn.

Zonder de goedkeuring van Stalin zou deze obskure theorie nooit het statuut van rationaliteit en gezag verkregen hebben. Net zoals in het geval van de lyssenkisten ruimde het staatsapparaat alle tegenstanders uit de weg. De belangrijkste oppo- nent van Marr was de formalistische linguïst Po- livanov, een wat excentrieke geleerde die zo'n

veertig talen kende. Hij had een arm verloren toen hij een van Dostojevski's helden te trouw imiteerde door onder een trein te gaan liggen. Deze Polivanov was van mening dat er met het marrisme in het westen alleen maar gelachen kon worden. Feiten zijn feiten, ook voor marxisten, schrijft hij : "wij moeten rekening houden met het bestaan van de mikroskoop en van heel de bakteriologische fauna die ermee ontdekt werd, ondanks het feit dat de uitvinder van de mikroskoop een hollandse sjacheraar was, voor 100% bourgeois en ideologisch totaal vreemd aan ons, dat is best mogelijk." (p.52). Dat Polivanov, zelf een bedrijvig kommunist, de autonomie bleef opeisen voor de linguïstiek (niet voor niets was hij bevriend met Jakobson) werd hem niet in dank afgenomen : na verbanningen en een publikatieverbod restte alleen nog de executie : in 1938 was het zover.

STALIN SPREEKT

Marr was intussen gestorven, maar de marristen beheersten het linguïstische front tot 1950. Op 20 juni 1950 nam Stalin himself, begerig als hij was om ook als intellektueel geroemd te worden, de pen tegen hen op in de Pravda. Hij weerlegde de "vulgair marxistische" idee als zou de taal een onderdeel van de bovenbouw vormen. Integendeel, de taal was steeds en is nog een neutraal instrument bruikbaar voor alle leden van de maatschappij. Tussen de regels tikt Stalin daarmee, zoals Althusser in Pour Marx al opmerkte, diegenen op de vingers die in hun proletarische ijver alle objectieve wetenschappelijke bevindingen als burgerlijk idealisme begraven hadden. Het nieuwe lesje werd dan door de hele kommunistische beweging van buiten geleerd. De katechismusstijl van Stalin leende zich daartoe : "Heeft de Pravda gelijk gehad met het openen van een vrije discussie over linguïstische problemen? Ja, zij heeft gelijk gehad." (p.216). Zo werd deze Russische strijd om de taal beslecht. Marr had het proletariaat,

de nieuwe kommunistische mens, de taal willen laten veroveren. Maar Stalin won : de staat, de hoeder van alle Sovjetburgers, vond hij een geschikter meester.

VAN DE ENE STAATSIDEOLOGIE IN DE ANDERE

Les maîtres de la langue bevat een nieuwe, exactere vertaling van Stalins interventie en verder enkele teksten van Marr en Polivanov. Deze teksten zijn doorgaans vervelend en vooral Stalin en Marr bieden linguïstiek op een laag pitje. Polivanov is duidelijk de enige echte linguïst van het trio, maar ook zijn bijdragen hebben weinig te bieden in vergelijking met wat de kring van Jakobson en mensen als Wygodski en Volchinov publiceerden. Alleen hun historisch-ideologisch belang rechtvaardigt een vertaling. De begeleidende artikels van Elisabeth Roudinesco en de vertaler Yvan Mignot verbergen weinig informatie onder een erg esthetisch proza ; het taalkundige commentaar van Françoise Gadet blijft wat oppervlakkig, en misschien terecht, gezien de geringe betekenis van deze linguïstische bijdragen. Echt bevredigen kan alleen de uitvoerige bijdrage van Jean-Marc Gayman. Hij behandelt dan ook de interessantste aspecten van deze strijd om de taal : haar politieke oorzaken.

Het centrale probleem stelt zich daarbij als volgt : waarom laat Stalin het marrisme, waar hij zich tot dan toe van bediend had, plots vallen? Als J.-M. Gayman hierop poogt te antwoorden, sluit hij aan bij enkele eerder verschenen studies die te maken hadden met de theorie van de twee wetenschappen : een studie van en over de proletkultist Bogdanov, La Science, l'Art et la Classe Ouvrière, Maspéro 1977, en een over Lyssenko : Lyssenko, Histoire réelle d'une 'science prolétarienne', Maspéro 1976, van D. Lecourt.

1. De opbouw van een kommunistische staat vanaf het einde van de jaren '20 vroeg van de sovjetbevolking zware inspanningen. Stalin had ge-

opteerd voor een harde ekonomistische lijn : een geforceerde industrialisering en een gedwongen kollektivisering. Er bestaat een onaangename diskrepantie tussen de historische taak die de Sovjetstaat zich stelt, de vestiging van het kommunisme, en de omstandigheden waarin dat moet gebeuren. Stalin moet een beroep doen op een ideologie om die onaangenaamheid weg te werken. Het ideologisch komplement dat het best zijn politieke lijn kon vergezellen was een "gauchistisch" voluntarisme. Het kommunisme dat in daden uitgesteld werd, bloeide op in een radikaal verbalisme. Dit voluntarisme werd vooral gepredikt onder de intellektuelen via de theorie van de twee wetenschappen. Terwijl de nieuwe grondwet in 1936 de klas-entegenstellingen op sterven na voor dood hield, werd op wetenschappelijk terrein van een verhevigde klassenstrijd tussen de burgerlijke en de proletarische wetenschap gesproken. Het was voor het regime immers ontzettend belangrijk de intellectuele specialisten aan zich te binden.

2. In 1950 maken de gewijzigde omstandigheden dat voluntarisme ongewenst. In de USSR zelf zijn er heel wat kritici die zich afvragen hoelang de komst van de nieuwe kommunistische mens nog zal uitblijven. De theorie van de twee wetenschappen verwijst meer dan Stalin lief is naar klassenstrijd en verdeelt meer dan dat hij eenheid schept. Eenheid is nochtans precies wat Stalin wenst : alle sovjetburgers ontplooiën zich toch optimaal onder de hoede van de socialistische staat. Ook Stalins pogingen tot vreedzame koëxistentie met de kapitalistische landen maakt de agressieve twee-wetenschappen-theorie wat genant.

- Tegenover het proletarisch ongeduld van de kritikasters stelt Stalin dat er nu eenmaal objektieve wetten zijn die ook niet met de beste proletarische intenties overschreden kunnen worden. Hij herstelt het onderscheid tussen ideologie en wetenschap.

- Waar Marr eerst beantwoordde aan de harde lijn die Stalin volgde in de nationaliteitenpolitiek (Kroesjtsjev : de Oekraïners werden tijdens de tweede wereldoorlog alleen daarom niet gedepor-teerd "omdat ze te talrijk waren en omdat er geen

plaats was om ze naar toe te sturen", p.157) werd het marrisme, dat een eenheidstaal predikte, later onbruikbaar voor Stalin. Hij wou immers de nationaliteiten geruststellen om hun loyaleiteit voor het Sovjetregime te winnen : hij liet daar toe de nationale talen hun bestaan, niet zonder het Russisch als de Sovjettaal te promoten.

- Ook de pedagogische ideeën van het marrisme, dat het onderwijs zag als een klassepraktijk, waren niet geschikt voor het scheppen van de eenheidscultuur die Stalin wou.

Stalin zag de overgang van het socialisme naar het kommunisme als een gradueel proces zonder revolutionaire krisissen. De motor van deze beweging, die steunt op objektieve wetten, is de neutrale techniek, die optimaal uitgebouwd wordt door een neutraal staatsapparaat. Deze opvatting kon niet langer een verbaal gauchisme dulden : Stalin besloot dat de wetenschap net als de staat en de techniek neutraal zouden zijn. De taal kon niet anders dan een neutraal instrument worden, ter beschikking van alle klassen en burgers.

J.-M. Gayman spreekt van een destalinisatie op zijn Stalins, terwijl hij nog leefde : de ene staatsideologie wordt opgegeven voor de andere : van een voluntarisme naar een positivistisch technicisme.

Waterdicht is deze analyse nog niet. Zo wordt onvoldoende verklaard waarom Lyssenko de uiteenzette ommekeer in de Stalin-ideologie weerstond. J.-M. Gayman sluit zich aan bij het althusseriaanse project om het stalinisme een *marxistische* verklaring te geven, die zich baseert op de voortdurende klassenstrijd in de Sovjetmaatschappij. Dit project, dat zich duidelijk afdrijft van een meer "oppervlakkige" benadering van Elleinstein (het stalinisme als een bovenbouwerschijnsel : te veel staat, te weinig democratie), blijft nog te oningevuld om beslissend geëvalueerd te kunnen worden.

Uiteindelijk vergt het van de lezer onnodig veel

puzzelwerk om uit dit boek, een aflevering van het tijdschrift Action Poétique, een coherente analyse van dit moment uit het stalinisme te rapen. Dat neemt niet weg dat zolang het stalinisme die blinde vlek is binnen de marxistische theorievorming alle materiaal van deze aard meer dan welkom is.

Stens SCHEPERS

Ingezonden mededeling :

COLLOQUIUM H. MARCUSE

De Sectie Wijsbegeerte en Moraalwetenschap van de Rijksuniversiteit Gent organiseert een colloquium, gewijd aan de onlangs overleden filosoof en maatschappijcriticus Herbert MARCUSE.

Het colloquium zal plaats hebben in het gebouw van de Blandijnberg op vrijdag 22 en zaterdag 23 februari 1980.

Vrijdag 22.2 om 14 u.:

1. H. VAN DEN ENDEN: Inleiding
2. R. COMMERS: Marcuse's visie op sociale filosofie, sociologische theorievorming
3. J. BUELENS: Marcuse's Freudinterpretatie
4. K. BOULLART: Marcuse's esthetische concepties
5. F. VERBRUGGEN: Marcuse en het socialisme

Zaterdag 23.2 om 10 u.:

1. D. BATENS: Marcuse's positivismekritiek
2. R. BOEHM: Marcuse's rationaliteitsconceptie
3. H. VAN DEN ENDEN: Maatschappij-, cultuur- en wetenschapskritiek van Marcuse in hun onderlinge samenhang.

Hierbij wordt U vriendelijk op deze bijeenkomsten uitgenodigd.